

Posudok oponenta na habilitačnú prácu

HROMJÁK, Ľuboslav. *Spišský biskup Ján Vojtaššák (1877 – 1965)*. Košice : FF UPJŠ, 2015. 329 s.

HEDr. Ľuboslav Hromják, PhD. predložil v súlade so Smernicou rektora UPJŠ č. 1/2011 ako habilitačný spis monotematickú prácu venovanú osobnosti spišského biskupa Jána Vojtaššáka. Ako sám autor konštatuje, biskup Vojtaššák a jeho životné osudy nastavujú zrkadlo režimom, ktoré sa vystriedali na Slovensku počas jeho života. Zároveň platí, že ide o biskupa, ktorý bol aktívny a angažovaný nielen v náboženskom, ale aj v spoločenskom, hospodárskom, kultúrnom a politickom živote, čo práve v kontexte meniacich sa režimov nutne viedlo v čase jeho života k ťažkým rozhodnutiam a dnes k odborným polemikám. Autor si stanovil ambiciózne cieľ „predstaviť komplexne a ucelene profil tejto osobnosti“ (s. 19). Napriek úctyhodnému množstvu práce, ktoré nepochybne odvedol a ktoré dokladá rozsiahly zoznam prameňov a literatúry, či vlastná publikačná činnosť autora, sa domnievam, že z vedeckého hľadiska predložená habilitačná práca neprináša ani principiálne nové, ani nezaujaté poznanie. Okrem otázky prínosu mám k habilitačnému spisu a spôsobu práce autora viaceré vážnych výhrad.

Moja prvá vážna výhrada smeruje ku koncepcii práce. V úvode absentuje akékoľvek teoretické východisko, ktoré by dávalo textu jasné metodologické a metodické mantinely a práci punc vedeckosti. Z toho, ako autor formuloval cieľ práce a ako pristupoval k doteraz publikovaným prácam, je zrejmé, že nemá jasno v súčasných trendoch biografického výskumu a možnostiach, ktoré bádateľovi ponúkajú. Nepozná elementárnu typológiu biografii Normana Denzina¹ (z nej vychádzajú súčasné normatívne texty o biografickom výskume). Denzin zdefinoval tri smery, ktorými môžu bádatelia pri svojej práci postupovať: 1. sústrediť svoju pozornosť na realitu života a sledovať priebeh jednotlivých udalostí s ním spojených; 2. orientovať sa na realitu objektu a sledovať, ako ním boli udalosti prežívané; 3. sústrediť sa na realitu textu zdrojových dokumentov a sledovať spôsob, ako bolo o objekte písané, príp. ako sám objekt výskumu subjektívne písal o svojom živote a vytváral vlastnú identitu. V habilitačnej práci sú obsiahnuté všetky tri smery, nekoncepčne jeden cez druhý. Pre mňa to je signál, že si autor neuvedomuje, alebo nedoceňuje význam teórie pre vedecký výskum. Nesiahol dokonca ani po ľahko dostupnej práci priekopníkov biografického výskumu na Slovensku.²

Úvod habilitačnej práce je venovaný predovšetkým charakteristike literatúry. Z nej kričí autorova zaujatosť, a to nemám na mysli „len“ písanie slova cirkev, resp. katolícka cirkev s veľkými začiatočnými písmenami, čo je v prípade objektívneho vedeckého textu nenáležitá a aj gramaticky nesprávna. Za úplne neadekvátne považujem dve skutočnosti:

1. Autor sa v úvode nekriticky, len popisne venuje takmer výlučne prácam z pera cirkevných historikov, resp. katolícky orientovaných autorov. Každá takáto práca je podľa autora prínosná, znamená posun v poznaní a pod. Za vedeckú monografiu neváha označiť nepublikovanú magisterskú prácu. Z uvedených rámcov vybočujú autori I. Kamenec a J. Hlavinka a hodnotenie ich monografie o biskupovi Vojtaššákovi³, pri ktorej ako jedinej sa Ľ. Hromják vyjadruje dokonca k použitým prameňom a spochybňuje vedeckú serióznosť práce. Vo vedeckej práci si však takéto vážne obvinenie vyžaduje hlbšiu analýzu, nie jednu vetu.

2. Pri charakteristike literatúry autor píše iba o prácach, ktoré majú biskupa Vojtaššáka „v názve“. Autor nevenuje pozornosť literatúre, ktorá vytvára historický kontext jeho témy, napr. širšie koncipovaným prácam o vzťahu štátu a cirkví, o ideologických východiskách jednotlivých režimov a pod. Pritom s týmito a ďalšími problémami v samotnom texte konfrontuje postoje a osudy biskupa

¹ DENZIN, Norman K. *Interpretive biography*. Newbury Park, Calif. : Sage Publications, 1989. 95 s.

² MAŤOVČÍK, Augustín – PARENÍČKA, Pavol. *Biografistika*. Martin : SNK, 2005. 180 s.

³ HLAVINKA, Ján – KAMENEC, Ivan. *Spory o biskupa Vojtaššáka*. Bratislava : DSH, 2008. 63 s.

Vojtaššáka. Domnievam sa, že pri jasne stanovenej koncepcii práce by išlo o zvládnuteľnú množinu relevantných prác, ktoré by bolo možné kriticky zhodnotiť, a vytvoriť si tak východisko pre vlastný výskum s merateľným prínosom. Hendikep s odbornou literatúrou sa prejavuje potom v ďalších kapitolách habilitačnej práce, v ktorých sa autor neraz v odkazoch opiera o periférne alebo neadekvátne zdroje (VŠ učebnica, chronologická príručka, články v dennej tlači a pod.). Z hľadiska použitej literatúry pôsobia o čosi vyváženejšie kapitoly VII – IX, ktoré sa venujú povojnovému obdobiu.

Druhá zásadná výhrada sa týka nesprávnosti aplikácie metód historického výskumu a nekorektného postupu pri výbere prameňov i interpretácii historických javov a udalostí. K predmetu svojho výskumu sa autor nepostavil ako vedec-historik. Všetku svoju argumentáciu sústredil na obhajobu biskupa Vojtaššáka a spochybnenie každého textu od vedeckej monografie až po bulvárny článok, ktorý poukazuje na rozpory alebo možné ľudské zlyhania biskupa. Výsledkom tohto prístupu je habilitačná práca, ktorá je pre medzivojnové a povojnové obdobie hagiografiou a pre vojnové obdobie apológiou biskupa Vojtaššáka. Konkrétne:

Pri pohľade na časť habilitačnej práce časovo ohraničenú rokom 1939, t.j. kapitoly I – V vidieť snahu autora o čo najpodrobnejšie zmapovanie života biskupa Vojtaššáka. Je potrebné vyzdvihnúť, že autor čerpá nielen z publikovaných prác, ale aj z bohatého archívneho výskumu, vrátane zahraničných archívov. Ponúka tak mnoho detailov zo života biskupa. Niektoré informácie autor preberá nekriticky, príp. s pôvodnými nepresnosťami. Všetky sú však podľa mňa interpretované jednostranne cez prizmu záujmov a ideových východísk katolíckej cirkvi. V práci zaznieva kritika prvorepublikovej cirkevnej štátnej politiky, liberalizmu, badať v nej vyhraňovanie sa voči protestantským cirkvám, latentný antisemitizmus. Autor píše o „*invázii českých učiteľov*“ a o tom, že „*českí úradníci a učelia sa ... usilovali o kultúrnu a národnú asimiláciu Slovákov*“ (s. 41), akoby mimochodom spomína židovský pôvod Rudolfa Slánskeho (s. 128) a pod. S uvedenými názormi sa nestotožňujem, ale rešpektujem ich ako autorov iný odborný názor.

Oveľa väčšie problémy a násilné manipulácie pri práci so zdrojmi a pri ich interpretácií vidím v kapitole VI, ktorá sa venuje vojnovým rokom, teda najkontroverznejšiemu obdobiu pôsobenia biskupa Vojtaššáka. Spomeniem niekoľko podľa mojej mienky najzávažnejších problematických miest habilitačnej práce.

V úvodnej časti kapitoly sa autor v podstate pozitívne vyjadruje o vzniku Slovenského štátu (s. 131). Pri hodnotení tejto historickej udalosti opäť uprednostnil záujem katolíckej cirkvi pred principiálnym odmietnutím fašistického režimu, čo je podľa mňa nielen vedecky sporné, ale aj hodnotovo neprijateľné. Ústava slovenského štátu sa podľa autora podobala „*autoritatívnej demokracii*“, čo je v tomto kontexte floskula, nie vedecky podložené tvrdenie. Odhliadnuc od absentujúcej odbornej typológie politických systémov a štátnych režimov⁴, ešte aj samotní tvorcovia režimu sa otvorene dištancovali od demokracie.

Rozsiahly priestor v tejto kapitole autor venuje ospravedlňovaniu pôsobenia biskupa Vojtaššáka na pôde Štátnej rady. Má jasnú tendenciu marginalizovať význam Štátnej rady a následne ospravedlňovať pôsobenie biskupa v nej. Čitateľovi doslova vnucuje svoju interpretáciu niektorých prameňov, iné prehliada.

Čo sa týka hodnotenia činnosti a významu Štátnej rady v politickom systéme, autor sa odvoláva najmä na závery štúdie I. Kamenca, ktorého dôveryhodnosť a erudíciu ale sám opakovane spochybňuje (s. 13, 139, 141, 158). Inými slovami povedané, tam, kde závery I. Kamenca sedia do

---

⁴ K tomu autorovi dávam do pozornosti: TOKÁROVÁ, Zuzana. Nedemokratické režimy podľa Juana J. Linza a štátny režim na Slovensku 1939 – 1945 v jeho typológii. *Človek a spoločnosť*, 2015, roč. 18, č. 4. Dostupné na: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-18-rok-2015/4/studie-a-clanky/nedemokraticke-rezimy-podla-juana-j-linza-a-statny-rezim-na-slovensku-1939-1945-v-jeho-typologii/>

zámeru, tam ich autor cituje, no tam, kde sa I. Kamenec vyjadruje kriticky na adresu biskupa Vojtaššáka, tam je uvedený ako neseriózny a nekompetentný. Ak by sme sa držali právnej stránky, čo autor robí pri kompetenciách Štátnej rady, potom musíme konštatovať, že biskup Vojtaššák nebol v Štátnej rade „ako biskupmi riadne delegovaný reprezentatívny zástupca“ (s. 133), ale ako politický nominant HSLŠ podľa paragrafu 51 ústavy. Toto je ale sekundárna vec. Dôležitejší je fakt, že biskup Vojtaššák niesol plnú osobnú právnu i morálnu zodpovednosť za svoje výroky na pôde Štátnej rady bez ohľadu na to, ako hlboko siahla reálna vplyv tejto ústavnej inštitúcie v politickej praxi. Ona sama o sebe bola kompetenčne a personálne kreovaná tak, aby v očiach verejnosti predstavovala autoritu, udávala model správania a prispela k akceptovaniu režimu. Prirodzenú autoritu, ale aj zodpovednosť katolíckeho biskupa Vojtaššáka členstvo v Štátnej rade ešte znásobovalo. V žiadnom prípade podľa mňa nie je možné zľahčovať jeho členstvo a výroky, či už boli artikulované verejne alebo nie, na tejto pôde. V kontraste so zľahčovaním úlohy Vojtaššáka a jeho stavaním do polohy „hovorcu“ slovenských biskupov v Štátnej rade sú autorove konštatovania o pár strán ďalej, keď dôvodom povojnovej perzekúcie biskupa bola údajne skutočnosť, že komunisti dobre poznali jeho význam pre katolíkov a že „bol považovaný za nepísanú korunovanú hlavu slovenského katolicizmu“ (s. 170 – 171).

Autor habilitačnej práce opakovane zdôrazňuje pasivitu biskupa Vojtaššáka v Štátnej rade. Tú však nie je možné merať len dvoma prednesenými referátmi (s. 135) a ignorovať pri tom diskusie zachytené v zápisniciach a stenografických záznamoch. Jeden z Vojtaššákových referátov sa týkal hmotného zabezpečenia kňazov. Autor habilitačnej práce tu doslova píše: „Ešte aj to mu (Vojtaššákovi – dopl. M. P.) niektorí historici vyčítajú, akoby tým sledoval osobné záujmy a on sám mal...“. V texte nasleduje citát z práce J. Hlavinku a I. Kamenca: ... „prekvapujúco veľký záujem o hmotné záležitosti“ (s. 135 – 136). Pôvodný text z práce J. Hlavinku a I. Kamenca znie nasledovne: „Nebol spokojný (Vojtaššák – dopl. M. P.) ani s materiálnou podporou štátu svojej cirkvi, hoci tá mala práve v existujúcom režime prinajmenšom nadštandardné postavenie. Na duchovnú osobu prejavil až prekvapujúco veľký záujem o hmotné záležitosti, hoci biskupský zbor viackrát kritizoval nezdravé zmaterializovanie celej spoločnosti.“⁵ V týchto pôvodných vetách ani v ich širšom kontexte nie je žiadny náznak, ktorým by Hlavinka s Kamencom obviňovali biskupa Vojtaššáka zo sledovania osobných zisťných záujmov. Autor habilitačnej práce odcitoval časť vety a vložil ju do vlastnej myšlienky, pričom zmenil pôvodný význam tak, že na jednej strane obhajuje biskupa, na druhej strane podsúva Hlavinkovi a Kamencovi výrok, ktorý nenapísali. To je neakceptovateľné nielen vedecky, ale považujem to aj za konanie v rozpore s etikou historikovej práce a veľmi pravdepodobne aj s autorským zákonom vo veci výhradných osobnostných práv autora (paragraf 18 zákona č. 185/2015 Z. z.).

Citlivou otázkou, pri ktorej autor habilitačnej práce úplne nekriticky obhajuje biskupa Vojtaššáka, je miera angažovanosti a spoluzodpovednosti biskupa za perzekúcie židovského obyvateľstva. Vo vzťahu postoja biskupa k riešeniu židovskej otázky konštatuje: „Jeho osobnú angažovanosť a postoje zvlášť v židovskej otázke možno pozorovať skôr v jeho konaní z pozície spišského biskupa na území Spišskej diecézy alebo na spoločných zasadnutiach slovenských biskupov nie na Štátnej rade...“ (s. 136). Domnievam sa, že vo veci osobného postoja biskupa Vojtaššáka autor vedome či nevedome prehliada, príp. zavádzajúco interpretuje niektoré pramene. Napr. v stenografickom zázname zo zasadnutia štátnej rady z 27. 5. 1942, ktorý autor pravdepodobne študoval, keďže sa na zápisnice a stenografické záznamy sám v habilitačnej práci odvoláva, nájdeme zaznamenanú poznámku na slová Jána Pöstényiho o nutnosti ponechať na Slovensku židovských lekárov. Vojtaššák v tejto súvislosti skonštatoval: „Ako nás ti otrávia potom!“⁶

Autor habilitačnej práce nám „prezrádza“ aj to, čo chcel biskup Vojtaššák povedať výrokom smerujúcim k deportáciám konvertitov - „Nech si šíria ten svoj katolicizmus medzi svojimi súvercami“-vraj budú môcť šíriť kresťanstvo medzi deportovanými židmi (s. 143). Táto zavádzajúca, až cynická

⁵ HLAVINKA, Ján – KAMENEC, Ivan. *Spory o biskupa Vojtaššáka*. Bratislava : DSH, 2008, s. 16.

⁶ *Holokaust na Slovensku 2. Prezident, vláda, Snem SR a Štátna rada o židovskej otázke (1939 – 1945)*. Dokumenty. Zost. E. Nižňanský – I. Kamenec. Zvolen : Klemo, 2003. Dokument č. 74, s. 214.

interpretácia zjavne prehliada fakt, že biskup Vojtaššák konvertitov nepovažoval za kresťanov a že na pôde Štátnej rady dôsledne netrval na lepšom zaobchádzaní aspoň s pokrstenými, nie to ešte so všetkými židmi. S nevôľou sa vyjadroval o hromadných krstoch židov, ktoré robili gréckokatolíci.⁷ V kontexte týchto výrokov je úplne zbytočné vyzdvihovať tolerantný postoj biskupa Vojtaššáka ku krstom židov vo vlastnej diecéze (s. 161).

Pri ďalšej polemike s I. Kamencom vo veci pasívnej reakcie slovenských biskupov na zneužívanie ich výrokov Alexandrom Machom nevedno, či ide o autorovu neznalosť alebo o ďalšiu manipuláciu. Snaží sa vyvrátiť toto Kamenecove údajne nepravdivé tvrdenie, pričom argumentuje zostavením pastierskeho listu a stanoviska pre tlač v apríli 1942. Je však nespochybniteľné, že obidva dokumenty nevznikli ako reakcia na Machove dezinterpretácie, ale ako reakcia na spustenie deportácií koncom marca 1942.

Autor habilitačnej práce neprimerane marginalizuje význam Vojtaššákovho vystúpenia v Štátnej rade vo februári 1943, ktoré sa týkalo Žida Alexandra Lörinca zo Spišského Podhradia. Vojtaššák naňho upozornil Antona Vašeka z ministerstva vnútra, ktorý sa následne zasadil o internovanie tohto človeka a jeho rodiny do pracovného tábora v Novákoch. Domnievam sa, že aj keď nešlo o formálne udanie, Vojtaššák celú kauzu chtiac-nechtiac spustil, aby sa, argumentujúc rasovým pôvodom, zbavil nepohodlného človeka. Implicitné schvaľovanie rasovej perzekúcie konštatovaním, že Lörinc „*mal v pracovnom tábore v Novákoch pomernú slobodu*“ (s. 148) je pre mňa zarážajúce. Zvlášť, keď sa bavíme o tom, že menovanému a jeho rodine išlo doslova o život a jeho dcéra skutočne holokaust neprežila. Vojtaššák v tomto prípade podľa môjho názoru typologicky reprezentuje postavu agresora. Jeho ospravedlňovanie mi pripomína výrok o tom, že Hitler bol nevinný, lebo osobne nikoho nezavraždil.

Ďalším sporným miestom z hľadiska zamlčievania polemických faktov je tá časť habilitačnej práce, kde autor vyzdvihuje Vojtaššákov zákaz kňazom diecézy arizovať židovský majetok (s. 150). Ani slovom tu nespomenul, že Spišské biskupstvo reprezentované Vojtaššákom nielenže arizovalo baldovské kúpele, ale biskup osobne v tejto veci aktívne intervenoval na najvyšších miestach.

Hendikepom habilitačnej práce v kapitole o kontroverznom období 1939 – 1945 je absencia prameňov nemeckej proveniencie, najmä z fondov R70/Slowakei (Bundesarchiv Berlin) a Gesandtschaft Pressburg (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin), ktoré by detailne osvetlili otázku, ako vnímalo nacistické Nemecko biskupa Vojtaššáka, či jeho pôsobenie vnímalo z hľadiska svojich záujmov pozitívne alebo negatívne, t.j. aká bola reálna miera jeho kolaborácie alebo rezistencie. Obsah tých nemeckých prameňov, ktoré už boli na Slovensku publikované, naznačuje, že napr. práve výroky biskupa Vojtaššáka na pôde Štátnej rady ohľadom deportácií vnímala nacistická administratíva pozitívne (a naopak, Svätá stolica kriticky, ako aj autor habilitačnej práce sám na s. 140 uvádza).

Okrem spomínaných zásadných koncepčných a metodologických nedostatkov sa autor nevyhol viacerým menším faktickým chybám, napr.:

- na územia Slovenska zasahovala aj Mukačevská eparchia (s. 46),
- R. Slánský nebol generálny riaditeľ ale generálny tajomník ÚV KSČ (s. 128),
- V. Tuka nebol na kandidátke vo voľbách v decembri 1938 (s. 130),
- ústava prvej SR nebola schválená 21. augusta 1939, ale 21. júla (s. 133 a inde)
- v januári 1945 v západnej časti Slovenska nevládli orgány Slovenskej republiky (s. 171), ale fungoval nemecký okupačný režim,
- Spolok sv. Vojtecha nemal riaditeľa, ale správcu (s. 179) a i.

---

⁷ Dokument č. 103, s. 252 v tej istej edícii.

Aký bol teda biskup Vojtaššák podľa autora habilitačnej práce? V závere sa možno dočítať, že bol osobnosťou celonárodného významu (s. 291), verný cirkvi (s. 293), vizionár (s. 295), významný slovenský vlastenec (s. 296), nepolitický (s. 297), ľudový starostlivý a pracovitý biskup (s. 298 – 299). Domnievam sa, že viaceré z týchto záverov už na prvý pohľad neobstoja, hoci logicky vychádzajú z autorovej vopred nalinkovanej schémy, ktorej podriadil celú svoju argumentáciu v jadre habilitačnej práce. Chýba aspoň náznaky kriticismu a záujmu o objektívne vedecké poznanie.

Vzhľadom na Vojtaššákov odmietavý postoj k liberalizmu a ľavici, či nedôveru voči židom a protestantom sotva obstojí tvrdenie, že bol celonárodnou osobnosťou. Neobstojí ani tvrdenie autora, že biskup Vojtaššák bol apolitický a bránil sa vstupu do aktívnej politiky. V tejto súvislosti je pravdou, že sám nebol členom žiadnej politickej strany, ale to nie je jediné kritérium politika. Okrem pôsobenia v Štátnej rade nemožno prehliadať jeho otvorenú podporu HSĽS už od medzivojnového obdobia, a to nielen svojou morálnou autoritou, ale aj mocensky, keď zakazoval kňazom vo svojej diecéze členstvo v iných politických stranách. Podpora HSĽS sa prejavila okrem iného privítaním 14. marca 1939 a odmietaním Povstania. Podľa mojej mienky je nesprávne a neprijateľné hodnotiť dnes človeka s takými postojmi ako vlastenca a celonárodnú osobnosť, a to bez ohľadu na fakt, že sa stal obeťou nasledujúceho totalitného režimu (podobne, ako sa desiatky tisíc ľudí stali obeťou režimu, v ktorom bol on prominentom). Je rozporuplné písať na jednej strane o tom, ako biskup Vojtaššák privítal 14. marec 1939 a idey, ktoré tento medzník predstavoval, resp. smútil za pádom ľudáckeho režimu, povstalcov nazýval „odbojné deti“, a súčasne ospravedlňovať jeho konanie, či dokonca vyzdvihovať jeho „protirežimné“ aktivity. Biskup Ján Vojtaššák je nepochybne významnou, zaujímavou, mnohohrstevnou a aj inšpiratívnou historickou postavou. Nebol však „svätý“, čo zrejme pochopila na rozdiel od autora habilitačnej práce už aj katolícka cirkev. Takáto nekritická hagiografia, akú predložil autor v rámci habilitačného konania, je pre osobnosť Vojtaššáka a jej objektívne vedecké poznanie danajským darom.

Nesúhlasím s autorovým tvrdením, že habilitačná prináša mnohé nové poznatky (s. 19). Za prínos a vedecké poznatky nie je možné považovať nové faktografické informácie získané na základe štúdia primárnych prameňov. Faktografické informácie sa vedeckými poznatkami stávajú až vo chvíli, keď sú vzájomne prepojené podľa logických a konzistentných kritérií, t.j. dostanú sa na základe jasnej koncepcie a správnej metodológie do zmysluplného a verifikovateľného celku. Toto sa autorovi podľa mňa nepodarilo.

Zásadným problémom habilitačnej práce sú okrem nedostatkov v argumentácii, ktoré môžu byť v konečnom dôsledku predmetom odbornej polemiky, absencia jasnej koncepcie a predovšetkým spôsob práce s prameňmi, ich účelový výber, manipulácia s nimi a s ich interpretáciou – nedostatky, ktoré v mojich očiach posúvajú posudzovanú habilitačnú prácu mimo hranice vedy i profesionálnej etiky. Habilitačná práca HEDr. Ľuboslava Hromjáka, PhD. podľa mojej mienky nespĺňa parametre vedeckej práce a neodporúčam ju na obhajobu a neodporúčam udeliť vedecko-pedagogickú hodnosť docent v odbore Slovenské dejiny.

V Košiciach, 15. 5. 2016

Doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
oponent